

بررسی مهمترین شاخصه های تربیت کودک

در هفت سال اول

سیده خدیجه فاضلی^۱

چکیده

برخی دانشمندان، تربیت را تبدیل قوه ها به فعلیت دانسته اند. این عده می گویند انسان در آغاز نوزادی مجموعه ایی از قوه هاست، اگر کسی بتواند این قوه ها را به فعلیت برساند، کار چنین شخصی تربیت خواهد بود. از سویی هدف نهایی و غایی تمام انسان ها رسیدن به سعادت و کمال بشری می باشد و پر واضح است که این سعادت و کمال در گرو برنامه ایی هدفمند، جامع و کامل برای تربیت انسانهاست. والدین و مربیان تربیتی نیز برای تدوین برنامه ای کارآمد، نیازمند به آگاهی کافی از ویژگی های کودک در سنین مختلف رشد، اصول و روش های صحیح تربیتی و شاخصه های مهم تربیت در گروه سنی مختلف می باشند. در این میان با توجه به روایات معصومین علیهم السلام در باب تربیت کودکان در هفت سال اول به شاخصه های مهمی از جمله آزادی، احترام، بازی و محبت برخورد خواهیم کرد که والدین و مربیان می بایست این شاخصه ها را با دقت کافی در روند تربیت به کار گیری نمایند.

واژگان کلیدی: تربیت کودک، شاخصه های تربیت کودک، دوران سیادت، آزادی کودک، احترام به کودک

^۱. فاضلی، سیده خدیجه، سطح سه حوزوی، رشته ی کلام اسلامی، موسسه آموزش عالی الزهرا سلام الله علیها

مقدمه

موضوع تربیت از آغاز خلقت تا کنون بطور عام، به عنوان یک مسئله مهم، مورد توجه انبیاء و اولیای الهی، دانشمندان و روانشناسان علوم انسانی بوده و از زوایای گوناگون تحت عناوین مختلف مورد بحث و نقد قرار گرفته است. همچنین با پیشرفت علوم انسانی و روانشناختی نیز با نگاهی جزئی تر و دقیق تر به موضوع تربیت انسان پرداخته شده است تا جایی که امروزه کتب گوناگونی وجود دارند که به این مقوله با تفکیک گروه سنی مختلف، جنسیت متفاوت و شرایط روحی گوناگون پرداخته اند.

تربیت کودک مقوله ای بسیار مهم، نه تنها برای والدین بلکه برای جامعه بشری است. چرا که جامعه ی انسانی امروزه، متشکل از کودکان رشد یافته و بالغ دیروز است. بنابراین سرنوشت آینده یک جامعه در گرو نحوه ی تربیت کودکان حال حاضر است. علاوه بر اهمیت اجتماعی در مقیاس کوچکتر نیز، از مهمترین آرمان یک والدین آگاه و دانا، تربیت کودکان موفق و سعادتمند، هم برای خود و هم برای جامعه ی خویش می باشد. و در نهایت، در اوج تمامی ضرورت ها، خداوند متعال رسیدن به سعادت و کمال را هدف نهایی خلقت انسان قرار داده و در این راستا نیز، جهانی عظیم و پهناور، مخلوقاتی پیچیده و شگرف، و انبیاء و اولیایی گرانقدر به انسان ارزانی داشته است. از سویی رسیدن به این هدف، جز از راه تربیت نفوس انسانی، امکان پذیر نمی باشد.

این اهمیت و ضرورت تا حدودی برای جامعه و تمامی والدین روشن و واضح است. اما مسئله ی اصلی و مورد بحث، زمان شناسی صحیح و شیوه ی درست تربیت می باشد. که اغلب نافرجامی ها و شکست ها در امر تربیت، معلول خطا در تشخیص این دو نکته است. اغلب والدین و مربیان، آگاهی کافی و صحیح از دوره های رشد کودک و ویژگی های خاص آن نداشته، و یا در صورت اطلاع، شیوه های ناصحیحی را برای پیاده

سازی اهداف تربیتی خود پیش رو می گیرند. همچنین اغلب در کتب تربیتی نیز، در زمینه ی تربیت در هفت سال اول که به عنوان یک بحث اساسی و کلیدی در شخصیت بزرگسالی کودکان مورد اهمیت می باشد، بطور اختصاصی و کاربردی، کمتر و بندرت پرداخته شده است.

کتب گوناگون معمولاً به تربیت کودک از بدو تولد بصورت نکات کلی، و بدون تفکیک رده های سنی، و یا باتفکیک رده اما بطور همزمان از کودکی تا نوجوانی پرداخته اند. در این مقاله سعی بر آن بوده تا به طور اختصاصی و دقیق تنها به مهمترین شاخصه های تربیتی و شخصیتی کودک در دوران اطاعت پرداخته و مورد بررسی قرار گرفته شود.

دانشمندان، تربیت را عبارت از، استخراج نیروها و استعدادهای درونی انسان می دانند. و واضح است که طلایی ترین برهه ی زمانی برای این استخراج، دوره ی کودکی هر انسانی است. و هفت سال اول کودکی، از کلیدی ترین سالهای این دوران طلایی است. تا جایی که در روایات شریف فراوانی، این اصل مهم را تذکر داده و تعلیم در کودکی را همچون نقش بر روی سنگ می دانند. دانشمندان نیز معتقدند تعلیم این دوران هفتاد درصد شخصیت بزرگسالی را تشکیل می دهد.

در دین مبین اسلام نیز مراحل رشد به سه مرحله هفت ساله تقسیم می شود. و برای هریک از این هفت سال ویژگی ها و شیوه های متفاوتی در تربیت لحاظ می گردد. روایات ائمه هفت سال اول را «دوران سیادت»، هفت سال دوم را «دوران اطاعت»، و هفت سال سوم را «دوران وزارت» معرفی کرده اند. امروزه که علوم انسانی مرتبط، مانند روانشناسی، علوم تربیتی، جامعه شناختی و غیره به پیشرفت فراوانی در شناخت ابعاد موجود پیچیده ای به نام انسان رسیده اند، به خوبی توانسته اند تا برخی ابعاد پنهان این تقسیم بندی دقیق و هوشمند اسلام را توجیح و توضیح نمایند.

در روایات متعدد از ائمه ی اطهار، هفت سال اول، دوران آقایی، پادشاهی و سیادت کودک نامیده شده و تعبیر «دوران سیادت» نیز برای هفت سال اول رشد کودکان، از متن همین احادیث استخراج شده است. کلمه ی سیادت نیز به معنای همان آقایی و سروری است. یعنی کودک باید آزاد باشد، بازی کند، فرمان بدهد و شخصیت بگیرد. وی را نباید محدود و مقید ساخته و نباید آموزشی را بر او تحمیل کرد. او بطور غیر مستقیم تحت تاثیر محیط پیرامون خویش یعنی خانواده، اجتماع و اطرافیان و کودکان دیگر قرار می گیرد و پرورش می یابد.

از بررسی مجموع روایات اسلامی در این باب، و کتب روانشناختی و تربیتی کودکان، در مجموع به چند ویژگی و شاخصه ی مهم تربیتی در هفت سال اول دست خواهیم یافت، که در ادامه ی متن به توضیح و بررسی آن پرداخته شده است.

ویژگی های کودکان در دوران سیادت

در انسان نیز همانند تمامی موجودات دارای مراحل مختلف رشد می باشد که هر مرحله نیز شرایط و ویژگی های مخصوص به خود را داراست. از این رو والدین و مربیان برای موفقیت در امر تربیت باید هرکدام از این مراحل را به خوبی شناسایی نمایند.

دوران سیادت کودک دارای ویژگی های جسمی و روحی خاصی می باشد، مخصوصا در آغاز آن، موجودی ظریف و ناتوان و وابسته است که قادر به تامین ساده ترین نیاز های خود نیست و شدیداً به مراقبت . پرستاری نیاز دارد. آرامش جسمانی و روانی و تغذیه ی مناسب در محیطی مناسب از جمله نیازهای کودک جهت پرورش جسم و جان و استعدادهایش می باشد. (امینی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۲۱)

نکته ی مهم و مورد غفلت برخی والدین و مربیان در هفت سال اول، تصور آنان درباره ی شخصیت کودک می باشد. برخی والدین به اشتباه گمان می کنند که کودکان زیر هفت سال شخصیت شکل گرفته ای نداشته و شخصیت آنان پس از طی دوره ی کودکی و نوجوانی شکل می گیرد اما نباید این نکته ی حیاتی را فراموش کنند که بسیاری از رفتارهای تربیتی آنان در زیر هفت سال، سازنده شخصیت کودکانشان است. (عباسی ولدی، ۱۳۹۳، ج ۳، ص ۲۹)

شخصیت انسان و اساس خصوصیات اخلاقی وی از ابتدای کودکی بخصوص در سالهای اولیه عمر او پایه ریزی می شود. (فرهادیان، ۱۳۹۰، ص ۳۹)

میدارد و این کودکان به علت ضعفی که همواره در خود احساس می کنند بی شخصیت و زبون بار میایند. (فلسفی، ۱۳۶۳ ص ۸۱)

کودک نیاز دارد که مورد توجه و تایید قرارگیرد و این امر از موارد اساسی رشد و عامل مهمی برای سازندگی شخص است. طفل احتیاج دارد مطمئن باشد که او را دوست دارند و مورد توجه و عنایت قرار می دهند. برای او احترام قائل شده و او را به همانگونه که هست می پسندند. اهمیت احترام و توجه برای کودک بسیار مهم و عاملی سازنده است. روانشناسان آن را به منزله ی غذایی برای روان کودک تلقی می کنند و کمبود آن را سببی برای نارسائی رشد او به حساب می آورند.

طفل بخاطر توجه و احترام دیگران تن به رفتارهایی خاص می دهد و در مواردی ممکن است سر از انحراف در آورد. او برای اینکه مورد توجه قرار گیرد ممکن است در مواردی شرارت به خرج داده، لوس بازی کند، وسط حرف دیگران بدود، گاهی خود را به بیماری زند و از بلندی و پله ای خود را پرت نماید. چنین نیازی در افراد صورت ناخودآگاه دارد و این سخنی است که بسیاری از روانشناسان آن را باور دارند. میگویند حب ذات و یا احساس تعلق افراد آنان را وامیدارد که به جلب توجه از دیگران پرداخته و خواستار احترام شوند. برخی دیگر از روانشناسان آن را ناشی از زمینه ای در کودک از عزت نفس او می دانند و قائلند که آن نیز زمینه ای فطری دارد. می دانیم که طفل در صورت عدم موفقیت برای جلب نظر و احترام مواضع مختلفی اتخاذ کرده که جلوه ای از آن خودخوری و گاهی گریه بهانه ای ناچیز است. گاهی خود برای خوشتن احترام قائل شده و بخود جنبه ملکوتی و علوی می دهد و زمانی هم ممکن است از خود متنفر باشد و خود را حقیر بشناسد. (قائمی، ۱۳۶۱ ص ۱۴۴)

نتیجه گیری

مراحل رشد از منظر اسلامی به سه دوره ی هفت ساله تقسیم می شوند که به هفت سال اول دوران سیادت گفته می شود. سیادت به معنای آقایی و سروری است و حاکی از این است که در این دوران کودک باید به

میل خودش به بازی پردازد و والدین کمترین امرونی را نسبت به او داشته باشند. این دوران از طلایی ترین دوران رشد کودک است که بیشترین تاثیر را در شخصیت بزرگسالی وی می گذارد. به همین دلیل والدین باید نهایت تفاهم و درک را از شرایط و ویژگی های شخصیتی کودک در این سن بدست بیاورند تا بتوانند در امر تربیت بیشترین موفقیت را کسب کنند.

از اساسی ترین و مهمترین ارکان دوران سیادت، بازی، آزادی، محبت و احترام به کودک می باشد. بنابراین تمامی برنامه های تربیتی و آموزشی والدین و مربیان نیز باید بر اساس این محور ها صورت گیرد از این رو است که کارشناسان تربیتی والدین را از آموزش های مستقیم و خشک و چارچوب مند در این دوران به شدت نهی کرده و آن را به دوران هفت سال دوم کودک موکول می کنند و تاکید دارند که آموزش های ضروری نیز باید غیر مستقیم و همراه با محبت و احترام باشد.

منابع

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضر الفقیه، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین

حوزه، ۱۴۱۳ق، قم

۲. امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، ج ۲، ۱۳۷۲

تهران

۳. ادیب، مریم، تربیت دینی کودک و نوجوان، موسسه فرهنگی منادی تربیت، چاپ ششم، ۱۳۹۳. تهران

۴. تهرانی، مجتبی، ادب الهی (تربیت فرزند)، موسسه فرهنگی پژوهشی مصابیح الهدی، چاپ اول، ۱۳۹۴، تهران

۵. دهنوی، حسین، نسیم مهر، انتشارات خادم الرضا (علیه السلام)، ج ۳، چاپ سی و سه، ۱۳۸۸. قم.

۶. رشیدپور، مجید، آشنایی با تعلیم و تربیت اسلامی، انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، چاپ

پنجم، ۱۳۷۵. تهران.

۷. شجاعی، محمد صادق، بازی کودک در اسلام، بوستان کتاب، ۱۳۸۵ قم

۸. شکوهی، غلامحسین، تعلیم و تربیت مراحل آن، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۳. مشهد

۹. عباسی ولدی، محسن، من دیگرما، انتشارات جامعه الزهرا (سلام الله علیها) ج ۳، چاپ سوم، ۱۳۹۳ قم

۱۰. فرهادیان، رضا، والدین و مربیان مسئول، بوستان کتاب، چاپ چهارم، ۱۳۹۰. قم

۱۱. فلسفی، محمد تقی، گفتار فلسفی کودک، هیئت نشر معارف اسلامی، چاپ سیزدهم، ۱۳۶۳. تهران

۱۲. فرهادیان، رضا، آنچه والدین و مربیان باید بدانند، انتشارات رئوف، بی جا، بی تا.

۱۳. قائمی، علی، خانواده و نیازمندی های کودکان، انتشارات امیری چاپ اول، ۱۳۶۶. تهران

۱۴. قائمی، علی، حدود آزادی در تربیت ، انتشارات هادی، چاپ نمونه، ۱۳۶۱، قم

۱۵. کراجکی، محمدبن علی، کنزالفوائد، انتشارات دارالذخائر، ج ۱۴۱۰، اق، قم.

۱۶. محمد، محمدی ری شهری، میزان الحکمه، انتشارات دارالحديث ج ۱۳، چاپ هفتم، ۱۳۸۶ قم